Sayalı yurdlar

Murğuz Ocağı

Kiçik Qafqazın indi Ermənistanda qalan və tarixi Vətən torpağı olan Murğuz dağındakı Pir-Ocaq işığında

Murğuz Kiçik Qafqaz silsiləsində dəniz səviyyəsindən hündürlüyü 2991 m olan dağdır. Bu misilsiz təbiət abidəsi və tarixi abidə Nuh Nəbidən üzübəri millətimizin əzəli yaylağı, sayalı yurdu və halal Vətən torpağıdır. Bizim yerin insanlarının qanının yaranmasında, geninin formalaşmasında əvəzsiz rol oynayan bu qutsal məkan-Sarı Murğuz(xəritədəki yeri: uzunluq 40043I en 45014I) miladdan da çox öncə həmin bu yerlərdə yaşayan və əcdadlarımız olan türk tayfalarının məskəni idi. İndiki yanaşma ilə soyuq başla baxsaq Muğruz adi bir dağdır. Bəs nəyə görə bizim Tovuzun yerli adamlarının Murğuz adı gələndə ürəyi atlanır, ruhu tərpənir, içi toxum kimi cücərərək dolub-daşır, ruhu yerindən oynayır? Niyə?

Tarixə baxış

Tovuz rayonu tarixi Şəmşədilin, sonra Şəmsəddin sultanlığının varisidir. Vaxtilə öz torpaqları uğrunda xilafət ordusuna qarşı vuruşan Şəmşədil atlıları-bahadırlar tarixdə silinməz izlərini qoydular. Salsal bahadırın, bu torpağın yenilməz igidlərinin hünəri dillərdə dastana çevrilib sonrakı nəsillərə ötürüldü... XV əsrdə Şəmsəddin sultanlığı yaradıldı. Onun ağıllı və tədbirli başçıları şahənşahların həmişə rəğbətini qazandı.

Şəmsəddin sultanlığının ərazisi Tovuz rayonundan təxminən 8-9 dəfə böyük idi. İndiki Azərbaycan ərazisi çar Rusiyası tərəfindən ilhaq edildikdən sonra sultanlıq 1819-cu ildə ləğv olundu. Hərbi üsul-idarə olan quberniyalar yaradıldıqdan sonra Şəmsəddin sultanlığının torpaqları kəsilərək başqa mahallara verildi. Buna baxmayaraq əraziləri indiki Ermənistandakı Şəmşəddin (Qalakənd), Krasnoselsk (Çəmbərək) rayonlarının hüdudları daxilində düz Göyçə gölünədək gedib çıxırdı. Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Şəmsəddin-Tovuz mahalı və qəzasının o dağlıq hissələri kəsilib erməniyə verildi. Özü də bizim Qalakənd adlandırdığımız, içindən dədə-baba yaylaqlarımıza köç yolunun keçdiyi o torpaqlardakı türk-alban qalasını öz dillərinə tərcümə eləyib Berdə çevirib, mərkəz eləməklə tarixi Şəmsəddin sultanlığını elə öz adı ilə mənimsəyib Şamşaddin(Şəmsəddin) rayonu kimi adlandırdılar.

Tovuzlular isə babalarının yolu ilə gedərək min ildən bəri olduğu sayaq indi hüquqi cəhətdən Ermənistana verilmiş Murğuz, Cantəpə, Gözəldərə, Kirkitdi, Şah dağı, Göy dağ və digər yaylaqlarında binələməkdə davam edirdilər.

Köç mədəniyyəti

Mənim aləmimdə bədxahlarımız türk babalara, bizə köçəri damğası yapışdırmaqla əslində özlərini ifşa edir, havadarlarının əli ilə kəsilib onlara verilmiş yaylaqlarımızın bizə məxsus olduğunu bununla özləri bilməyərəkdən etiraf edirlər. Təkcə elə “yaylaq” sözü həqiqətin ortaya çıxmasında danılmaz açar ola bilər. Qışlaqlı-yaylaqlı, dağlı-aranlı olan əcdadları və ulu babalarından qalma torpağında bir fəsildə az qala ilin bütün fəsilləri olan ucsuz-bucaqsız yurdunun hər yanında (aranda-yaylaqda) balneloji və iqlim xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq əmin-arxayın yaşamaqdan gözəl nə ola bilər?! Halal torpağının nemətlərindən doyunca döşürüb sağlam və gümrah nəsil yetişdiriblər babalar.

İndiki ölçülərlə yanaşsaq ayrı-ayrı təbii-iqlim qurşaqlarında, tamam başqa coğrafi şəraitdə adamın mülkü olub orda yaşamasının görəsən dünyada tayı-bərabəri tapılar?! Ona görə də zövqlü-eşqli babalarımız həmişə baharın ardınca qoşub-əmələ gəldiyi öz torpağında var (qoyun sürüləri, inək naxırı, at ilxıları, camış bölümü-buna galla və otarana galladar deyilir) qabağında-cada yolu ilə gedib gəlir, indiki anlamda götürsək yarımköçəri şəraitdə yaşayırdılar. Köçdə adamlar biri digərinə arxa-kömək olub can deyib can eşidər, daha da yaxınlaşıb bir-birinə suvaşardılar. Millət daha da sağlaşıb-saflaşıb bütövləşərdi:

Yazın burnu dəlinəndən qış boyu yaşadığı kənd və obasından çıxaraq arana gəlib erkən yazın səfasını sürər, sonra da baharın-yaşılın dalınca dağ ətəyinə və arandakı dağlara köçər, buranın yazının dadını çıxarandan sonrasa (təxminən 3 ay səfa sürəndən sonra) göy yaylaqlara üz tutardı.

İncə könüllü-böyük ruhlu əcdadlarımız bahar-yaz eşqi ilə Vətən torpağını əriş-arğac eləyib ayaqdan salar, elə o torpaqdan da bəhrələnib canlarına tükənməz enerji hopdurardılar. İlin bütün fəsilləri gözlərini çəmənin min bir çiçəyinaxışı oxşasın deyə həmin çəməni götürüb çeşniylə xalça və gəbələrinə köçürmüşdülər. Yaylaqda qurduqları alaçıq və dəyələr də lap indiki muzeyləri xatırladırdı: naxışlı xalçası-cecimiylə, farmaş və xurcunuyla, dəyə bağları, qotazlı qapılığı, al-əlvan örkən və qırxılıq kəməriylə ala sicimi, boz çatısıyla...

Vədəbaşı yaylaqdan dönəndə də həm meşənin payız nemətlərindən bəhrələnmək, güzəm çiçəkləri və otunu tunculara, kirkirə quyruq erkəklərə otarmaq üçün alısında qalardılar. Sonra da qışlağa-yayda qorunub xama saxlanmış otlaqların qoynuna gələrdilər. Qışda da yazın ətrini özü ayrıca bir çəməni xatırlayan gəbələrin üstndə əyləşib elə qışa da tədarük elədikləri min bir dərdin əlacı olan dərman bitkiləri və çiçəklərdən alıb, onlardan yeməklər hazırlayıb, doyunca dəmləyib nuş edərdilər. Bu bitib tükənməyən həyat şirəsi idi tarixdə 12 imperiya quran milləti böyük və yenilməz edən! Min illərdən bəri davam edən köç mədəniyyətimizə elə ona görə də qəsdlər edib xain planlar qurdular. Torpağımızı daraldıb əsasən yaylaqlarımızı əlimizdən aldılar.

Elin köçü-qonu

Elin köçü-qonu hələ də elmi cəhətdən öyrənilməmiş çox böyük xəzinədir. Tovuzluların ata-babaları min ildən bəri yazdan və yayın əvvəlindən başlayaraq öz dədə-baba yaylaqlarına gedərdi .

Köç və köçə hazırlıq, köç barxanası, köç ağırlığı ayrıca çox geniş etnoqrafik araşdırma mövzusudur, sağlıq-salamatlıq olsun! Bircə məqamı qabartmaq istəyirəm ki, sağlamlığı sarıdan və kifayət qədər varı olmadığından yaylağa getməyib kənddə qalan kəslərdən evdəki ağır şeylərə baxmaq və evi qorumaq üçün ağırlıqçı (qarovul) tutardılar. Qayıdışda isə onun qurutdan qurut, qarın yağı, motal və hər cür yaylaq nemətlərindən payı verilərdi.

İndi unutdurulub az qala hamının yadından çıxan(çıxartdırılan) yaylağa köç yollarını yaddaşıma hopduran babam Qəşəm Məşədi Rüstəmə (1898-1969), nənəm Xanxanım Murğuza(1903-1985), atam Qayvalı Qəşəmə(1929-1985), dünyalar qədər xətrini istədiyim doktor Müseyibə -Müseyib Məşədi Əhmədə(1927-2015) qəni-qəni rəhmət oxuyub ruhlarına yalvarıram. Onların söylədiklərinə əsasən tovuzluların köç yolu(marşurutu) boyunca əsas düşərgə yerlərini sadalayıram:

1.Aşağı Ayıblıdan(Əyyublu) başlamış Zəyəm çayı hövzəsindəki kəndlər həmin çay boyunca Şah dağına yaylağa belə gedərdilər: Tovuz ərazisindən sonra Örükdaş, Çiçəkli boyun, Yelli gədik, Qaşqa qar, Araba açılan, Qaranlıq dərə, Gözəldərə, Başkənd, Çəmbərək, Şah dağı.

2.Əsrik dərəsi boyunca o vaxt çay kənarı yol yox idi. Yol yalnız biri Yalın başında Qaraçıdan keçməklə “Kibitka yolu”yla, bir də Kirənə qalxıb Alınçalıda dayanmaqla Xatıncan yolu ilə Çataq, Böyük Qışlaq, Çeşməli, Başkənd, Keçəl dağ, Çəmbərək, Şah dağı idi-buraya aran və dağ Quşçusu, Quşçuya qohum kəndlər və Əsrik camaatı qalxardı.

3.Axıncı dərəsi yolu: Tovuz-Şəmsəddin torpaqlarını adlayıb keçəndən sonra Dərvənd, Ağdaş, Qız qalası, Qoşa dəyirman, Fındıqlı, Keçəl dağ, Qara gədik, Murğuz və Şah dağı.

4.Tovuzçay dərəsi boyu (buna Qızılbulaq-indi ermənidə qalan kənd adıdır-yolu deyilirdi) Maflar, Qalakənd(indiki Berd qəsəbəsi) , Təzə kənd, Rüstəmölən, Göllü, Keç-keçi və ya Qoşa noy, Saçayaqdan, Çirpəkli, Qara gədik, Murğuz, Kotan dağı, Öküz dağı, Dəmirli bulaq, Qoturbulaq, Dənizgörkən, Aralıq yurdu, Süddü bulaq, Qanqallı, Zağalı dərə.

5.Göy dağ yolu. Tovuz çayı boyunca irəlləyən köç erməni Şəmşəddininə- Qalakəndə çatır. Vəngdən (Ay məbədi) üzü yuxarı Noyçalı dolaylarını qalxıb Noyçalı, Qumlu, Göy dağ, Əyri yol, Murğuz, Qazanuçan, Qaraqoyunlu, Kirkitdi, Süddü bulağa yetir. Bütün bunlar Əmirli (indiki Qaraxanlı, Xatınlı, Qədirli) yaylaqlarıdır. Onlar həm də Cantəpə(burda Mürkülü də yurd salardı), Armudlu, Çınqıl, Qaxdağan(bu ermənilər İran və Türkiyədən, Suriyadan qaçqın-köçkün düşmüşdülər. “Qaxdağan” ermənicə yesir anlamını verir) və Kiçik (Köhnə) Başkənddə yaylaqlardırlar.

Araba yolu isə Ağstafaçay boyunca üzüyuxarı Uzuntalanı, İcevanı(Karvansara), Cida qayasını , Molla qayasını, Ayqayasını, Qarı beşiyini, Haqqıxlını(bu, Ağstafanın Kəsəmənindən gedib), Şinkar bulağını... keçib Çayqarışanda (Tərs çayın Ağstafaçaya qovuşduğu yer) Darrığı ötüb Qaraqoyunlu dərəsi boyunca uzanardı. Həmin bu yolla içinə xalça-palaz salınmış, tarından da qır(mazut) qabı asılmış(arabanın oxuna və təkərin topuna yeyilib üzülməsin və təkər cırıldamasın diyə həmin mazutdan sürtərdilər. O qatı məhlul qatranlamış xam neft idi və əsasən Ceyrançöldə “Qır”, “Qırrı bulaq” deyilən yerdən yığılırdı.) kəl və öküz arabalarıyla köçlə ayaqlaşa bilməyən yaşlılar və arvad-uşaq göndərilərdi. Qaraqoyunlu kəndlərində hamının qonaq qalmağa dost qapısı olardı.

Sovet hakimiyyətinin 50-ci illərinədək Tovuzda kolxozlara yaylaq bölgüsü təxminən belə verilmişdi: Mürkülününkü-Cantəpə; Murğuz(Qanqallı, Zağalı, Samovar qayası, Çirpəkli)-Əlibəyli, Mürkülü və Hacallının; Gözəldərə, Dürlü bulaq, Öküz dağı-Öysüzlünün; Kirkitdi-Qədirlinin; Qara gədik-Cilovdarlının; Kotan dağı, Keçəl dağ-Əlimərdanlının; Südlü bulaq, Əyri yol, Murğuz-3 kənd Əmirlinin. Şah dağındakı Qaranlıq dərə Nizami kolxozunu əhatə edən Bozalqanlı və Abulbəylinin olub. O vaxtkı sovet Ermənistanı ilə bizim kəndlərin yaylaq sərhəddi (çar quberniyaları yaradılanda kəsilib verilənin yeri sağalmamış Göyçə gölündən Murğuza tərəf olan halal torpağımız da dünya güclərinin əli ilə 1919-1920-ci ildə qoparılıb erməniyə verilmişdi) beləydi: Göyçə gölü, Dəniz görkən, Kirkitdi, Həmzə çimən, Murğuz, Qar gədik, Keçəl dağ.

Murğuzun sərt dolaylarıyla Cəlilli-Cırdaxan öz yaylağına(Qazanuçana) qalxanda barxana yüklü kəl yoxuşu və sarp qayanı çıxa bilməyəndə dizini yerə qoyar (kəl ki dizin yerə gətirdi-onun gücü birə yüz artır-elə azmana dönür ki, sanki Yerin damarını belə çəkib çıxarda bilər), dizin-dizin gedərdi.

Yaddan çıxmamış oxucuya əlüstü müraciət-

-Əzizlərim! Bayaqdan bəri indi Ermənistan ərazisində qalan əzəli torpaqlarımızı, yurd yerlərimizi sadalayıram. Fikir verdinizsə, heç bircə dənə olsa belə yad söz-toponim yoxdur. Üstündən nə qədər ötməsinə baxmayaraq Murğuz adını belə dəyişdirə bilməyiblər. Bəlkə də cəhd eləyiblər, ancaq bu ulu dağımızın ruhi enerjisi elədi ki, dünyasında mümkün olmaz bunu eləmək. Yüz illərdi, min ildi ulularımız öz övladlarına Murğuz adı qoyur, çox sayda ad-soyadımız da belə adlanır. Ermənidə isə elə ada rast gəlinmir. Erməni özü belə yeri gələndə Murğuz Ocağına tapınıb deyir ki, (bizə müraciətlə) bax sizin o Ocaq haqqı! Yaxud sizin Ocaq bizə kömək olsun!

Ocaq barədə bir qədər sonra.

Milli kimliyimizi yaşadan toponimlər

XX əsrin əvvəllərində Tovuz ellərimizin həm Murğuzda, Gözəldərədə, Can- təpədə və Şah dağında yaylaq, otlaq, meşə, biçənək, örüş, düşərgə yerləri olmaqla indi əlimizdəkindən əlavə təxminən 100 min hektar torpağı vardı. Babalardan qalma yaylaqları Moskva 1955-ci ildə əlimizdən alıb Ermənistana verdi-torpaq əldən getdi. Bizimkilərdən dalkı il də qol gücünə-inersiya ilə Murğuza yaylağa gedənlər oldu. Elə bilirdilər yenə gələcəklər. Ona görə erməni evlərində kirə ilə saxladıqları ağırlıqları qaldı orda. Xanxanım anam hey oturub-durub deyərdi ki, yun qəliflərimiz, dəyə çubuklarımız qaldı Köhnə Başkənddə Ərtünnəm muradın “qırşasında”(evin üst damı).

Gələcək nəsillərə ötürmək üçün yaddan çıxmasın deyə tarixən bizim olmuş o yaylaqları, yer-yurd, bulaq, çay adlarını və toponimləri burda verirəm və onun daha da kamil olması üçün əldə edə bilmədiklərimin də yazıya alınması məqsədilə möhtərəm oxuculara müraciət edirəm ki, gəlin birlikdə o etnotoponimləri bərpa edib yazıya alaq. Cənnətin özü olan, o ayağı dinc və rahat, sinəsi məxmər, Loğman bulaqlı Tanrı əmanəti dədə-baba yaylaqlarımızda yurd salmış canlı şahidlər hələ ki, yaşayır-onların dilindən toplayaq. Sonra gec olmasın deyə. Axı, toponimlər bizim milli kimliyimizdir:

-Maflar, Sarı yoxuş, Rüstəmölən, Quru dərə, Keçəlli(Keçəllər), Almalı, Buğdalı, Göllü, Qarıncalı, Durnalı, Göyəmli, Əzgilli, Xanım talası, Ləzgi bulağı, Telliölən, Qoşa noy(Keç-keçi), Alatala(Kərənli, Zeynal tala, Kığlı, Xonça tala, Qandalı, Kötüklü, Tərs boyun, Maşa Bəşirin dəyirman yeri-bunlar Alataladadır), Kamal dağı, Qoşa dəyirman, Sacayaqdan, Sacayaqdanın ayağı, Beşikkeçməz, Nəhlətləmələr, Başgələn(eli zinhara gətirən zilanı qaçaqların başını kəsib o yoxuşun başından dığırlatmışdılar. Ona görə bu məna yükünü daşıyırdı), Ağca qala, Motaluçan, Dikdaş, Dəliməmməd qalası, Tozdu, Tozdu bulağı, Qumlu, Pəhləvan bulağı, Göyboyun, Ağsu, Şahnavad, Həmzə çimən, Dərə çay, Qaranlıq dərə, Çiçəkli bulaq(burdan su içən qaymaq çiçəyi, şehtökən, sarı çiçək, yarpız gülü və digər çiçəkdən dərib bulağın gözünə düzməliydi.

(davamı 5-ci səhifədə)
(əvvəli 4-cü səhifədə)

Murğuz Ocağı

Kiçik Qafqazın indi Ermənistanda qalan və tarixi Vətən torpağı olan Murğuz dağındakı Pir-Ocaq işığında

Bəhruzər Rüstəmov.

Bu da bir ruhi davranış idi), Dana daşı, Əyri yol, Qiblə bulağı, Əhmədə toy olan(Murğuzun dolaylarında dirsəklənən yerin birində geniş tapdı.

Bu gömgöy tapda məclis qurmaq üçün münasib yer vardı-elin igid oğlu Əhmədə orda toy vurdurmuşdular), Qılıncdı, Qaşqa qar, Baş gödək boyun, Orta gödək boyun, Kiçik gödək boyun, Maşaqara dərəsi, Yelli dərə, Yelli gədik, Qızlar bulağı, Qəhrəman bulağı, Abuzər bulağı, Qara cığır, Kar qaya, Kəmər qaya, Çınqıq yaylağı, Yeddi qardaş, Qırxbulaq, Porsuq qayası, Qaraboalıq, Poxlu yurd, Çiçəkli boyun, Səsvərən qaya, Dəyirman gədiyi, Qəbirstanlı Qara gədik, Tək cığır(Tək yol), Aşacaq, Qanqallı, Zağalı dərə, Süddü bulaq, Qanqallı bulağı, Nazdı bulaq, Dəmirri bulaq, Turş su, Qazanuçan(Tula uçan), Dərə yurd, Daşlı boyun, Tatölən, Göl yurd, Dəlləkli, Muğum bulağı, Samovar qayası, Qurut qayası(bu, yerdən hündürlüyü iki metr, eni-uzunu üç metrin dörd metrə olan hamar bir qaya idi.

Obanın xanımları nəhrə çalxayıb, ayranı süzüb, süzməni duzlayıb kündələyərək qurut düzəldər və bu qayanın üstünə ayrıca-ayrıca yığardılar...

Sovet hökuməti 1941-1945-ci illər müharibəsi zamanı el sənətkarı Hacallı ustad aşıq Qəhrəmanı da məcburən kolxozun danasını otarmaq üçün danaçı təyin etmişdi. Rəhmətlik ustadı yaylaqda çoban itləri təntidəndə bax bu Qurut qayasının üstünə çıxıb bədahətən "Çətindi" rədifli məzəli şeirini söyləmişdi:

-A yoldaşlar, çoban olmaz aşıqdan,
Subay dana otarmağı çətindi.
Balalı döy qayda gələ üstünə,
"Oh... o" deyib qaytarmağı çətindi.),

Arangörkən, Murğuz Ocağı, İsəölən, Qoturbulaq, Ocaq dağı, Gözəldərə, Baş Gözəldərə, Bala Gözəldərə, Dürrü bulaq, Armudlu, Armudlu yoxuşu, Hasança, Damdaş, Göydalaq, Topaşan, Kəndirvaz, Kirkitdi, Zöhrə bulağı, Lala bulağı, Qaçaq qırılan, Öküz dağı, Kotan dağı, Keçəl dağ, Çöpük tala, Əvəlikli yurd, Tərs boyun, Tərs çay(Gedik), Darrıx, Dənizgörkən, Cantəpə, Göy bulaq, Gur bulaq, Dəmroy, Mərcanlı, Çınqıllı bulağı...

Şah dağındakı yurdlarımızdan: Burcallar, Rəngçi Söyünün yurdu, Şərvəti bulağı, Piyala bulaq, Hacı Hümbət yurdu, Yelli bulaq, Qumlu bulaq, Mirzalı qayası, Göy yurd, Çınqıllı, Hacı Qurbanın yurd yeri, Misgərin yurd yeri, Şır-şırın döşü, Yelli gədik, Çəmbərək, Köhnə Başkənd...

Axıncı dərəsi boyu: Təndir qaya, Çoratan, Qara qaya, Kar qaya, Göyüzdü(Cöyüzdü), Bülbüllü dərə, Qayvalı yurdu, Xuban bulağı, Sarı pəyə, Çoxlu pəyə, Ağdaş, Çay qarışan, Qız qalası, Şorlu tala, Bəlli, Çaxmaq daşı, Zeynalabdı talası, Aqran tala, Məgi(Mədi), Xımılı, Dəlik daş, Əhməd qulu, Çirişdi, Bayta, Kolayır, Gödək Güney... Şınıx Hacilarının əldən çıxan Tağılarındakı yer adaları: Xunu, Bərk, Boz Güney, Hasan kürək qayran, Sarı yol, Qamqalaqlı, Kartof əkilən, Ağ qaya, Qurban kəsilən, Seyidin talası...

Qısır Murğuz

Qanımın diqtəsi iləmi, alt yaddaşlamı, hər nəyisə nənə- babalarımızın "Qısır Murğuz" dediyi dağımızın niyə elə adalanmasını belə tapmışam:

- Nuhun tufanı başlayanda Nuh Nəbi o vaxt

Yer üzündəki canlılardan erkək və dişi olmaqla bir cüt və ona iman gətirənlər də daxil öz gəmisinə götürmüşdü(rəvayətə görə gəminin sakinləri olan canlılar 20 min idi). Üzə-üzə gəlib Ağrı dağına (adını Ermənistanda dəyişib Ararat eləyiblər) yaxınlaşdı. Nuhun gəmisindəkinin hamısını öz zirvəsinə götürə bilmədiyinə görə xəcalət çəkən dağın yalvarışlarını eşidən Yaradan onu sevindirdi. Allahın qüdrəti ilə dağ yanında öz övladını dünyaya gətirdi. Hamiləlikdən bir müddət ağrı çəkdiyinə görə adı qaldı Ağrı dağ, balasınınkı da Bala Ağrı.

Murğuz da bu istəkdə oldu. Suyun üstə başı gah görünüb gah da itən dağ içdən gələn bir diləklə çırpınıb nə qədər döyünsə də istəyinə çatammadı-qısır qaldı. Dünyaya bala gətirib Nuhun gəmisinin sakinlərinə qucaq açammayan dağımız eləcə qoyşurula-qoyşurula qaldı. Bunun qabağında isə böyük Yaradan ona dilək Ocağı nəsib elədi. Pak arzularla Sarı Murğuzu - Murğuz Ocağını çağıranı həmişə murazına yetirdi: övlad istəyində olanları kamına qo vuşdurdu...

...ovun ovlar,
Ovçular ovun ovlar.
Alvızdan qalxan tərlan,
Murğuzda ovun ovlar.

Babalarımız öz halal torpaqlarının sınırlarını-"bir yanı Alvız-Murğuz arasını" həmin bu bayatı ilə biz nəsillərə ötürə biliblər.

Alvız-Murğuz əfsanəsi

Xalq yaddaşındakı əfsanəyə görə Alvızla (Böyük Qafqazdakı Elburs dağı) Murğuz bacı idilər. Tale yazıları da belə idi ki, Alvızın böyründə Şahdağ, Murğuzun da yanında Şah dağı. Alvız ananın üç övladı qabaqca öz yanında idi-Qoşqar, Murov, Kəpəz. Murğuzsa qısır qalmışdı- doğub törəmirdi. Amma bacısı uşaqlarının da meyli ona sarıydı... Alvız ana bir gün sac asıb yuxa bişirirdi. Uşaqlar ilk yuxanın üstündə bir-biri ilə yaxa cırıya çıxmışdı. Kəpəz dedi ki, birinci çörək təkcə mənim olmalıdı. Murov buna acıqlanıb sacın altından bir kösöv çəkib onun peysərinə çırpdı. Kəpəz bağıra-bağıra götürüldü. Qardaşlarının ortasında əyləşən Qoşqar ərkəsöyün Kəpəzi çox istəyirdi. Murovun bu dəcəlliyini sinirəmmədi. Sacı isti-isti götürüb Murovun başına çevirdi. Murov da qışqıraraq qaçdı. Qardaşların bu öcəşməsini görən Alvız ana oxlovu götürüb bunların dalınca düşdü. Qardaşlar Günbatana-xalaları Murğuz səmtə yol aldılar. Gəlib onun cərgəsində bitib qaldılar(Kiçik Qafqaz sıra dağları). O vaxt-doğmalar bir-birinə həsrət qalıb elə uzaqdan boylana-boylana qaldılar. İndi Alvızdan qaynayan bulaqlar və baş götürüb axan çaylar o ananın, Murğuz silsiləsindəki bulaqlar və çaylarsa Murğuz ananın və onun bacısı uşaqlarının göz yaşlarıdır.

MÜƏLLİFİN ZƏRURİ QEYDİ :qədim mənbələrdə keçir ki, Murğuz adının mənası oğuz quşu deməkdir.

Murğuz Ocağı

Dediyimiz kimi Murğuzun zirvəsində bir Ocaq var. Bəni-insanın Yaradana qovuşmaq istədiyi, Yerin Kosmosa çıxış nöqtələrindən biri olan (elmi nöqteyi-nəzərdən) bu tapınaq yeri min illərdən bəri insanların pənah gətirdikləri bir sınaqlı məkandı. Dağın zirvəsində qoyuna, keçiyə, çobana çox oxşayan müxtəlif qaya fiqurlarının yanında bir şəfalı möcüzə bulaq çağlayır. Hikmətə bax ki, ətrafda ondan uca heç bir zirvə yoxdu, bəs bu buz kimi bulaq hardan qaynaqlanır? Xalqın yaddaşındakı bir əfsanəni olduğu kimi verirəm:

-Çoban öz sürüsünü sübh tezdən arxacdan yelləyib otara-otara Murğuzun başına çıxartmışdı. Gün günortadan adlayıb acım vaxtını çoxdan keçmişdi. Axşamdan yediyi qovurma bir yandan, günün istisi bir yandan çobanı yaman yandırırdı. Sürünün də suvata endirilməsi vaxtı çoxdan adlamışdı. Qoyunu aşağı tökməkdə tənbəllik edən çoban o zirvədə üzünü Tanrının dərgahına tutub yalvara-yalvara niyyət elədi ki, İlahi, burdan bir bulaq çıxart- sənə bir ağ qoç, bir də qara qoç qurban kəsəcəm. Tanrı duaları həmişə eşidəndi, dua qapısı-tövbə qapısı həmişə açıqdı. Bayaqdan qayanın arasından su fışqırdı, Zəmzəm sulu bir çeşmə qaynadı. Çoban da, it qarışıq qoyun da doyunca sudan içib susuzluqlarını yatırtdılar.

Sürü də otlaya-otlaya Murğuzun başına yayıldı. Sudan içib səmriyərək içi rahatlayan çobanın daha dünya vecinə deyildi. Ona görə də bu nankor-şeytanın yoldan azdırdığı çoban yaxasından bir ağ bit, bir dənə də qara bit tapıb dırnağı ilə çırtıb öldürdü və bu azmış kimi, əstəğfürullah, Tanrıya müraciətlə, "ala, bu da sənin qurbanın",-dedi. Bu nankorluğun qabağında həmin an çoban əlində çomaq, sürü təkəsi ilə, iti ilə birgə daşa döndü. Ulu Yaradana min şükür və Ona şəkk edənə lənət!

Əhvalatı eşidib bilənlər Sarı Murğuzun- Qısır Murğuzun bu hissəsinə Ocaq kimi tapınmağa başladılar.

İnsan övladının günahını yumaq və Allaha qovuşmaq üçün o vaxtdan bu vaxta insanlar Ocağı ziyarət edirlər. Tovuz elinin, Qaraqoyunlunun, Göyçə mahalının, Ağstafa-Qazağın, ətraf bölgələrin sınaqlı ziyarətgahıdı Murğuz Ocağı.

Ocağın sayası

Qismət olubdu, bir neçə dəfə Ocağımızı ziyarət eləmişəm. Yaranışım da bu Ocaqla bağlıdır. Doğmalarım niyyət ediblər, arzuya qovuşandan sonra Mülkülünün ilk ali təhsilli meşə mühəndisi nakam əmim Yəhya (1932-1958) 1957-ci ildə yaş yarımlığımda əslən Qaraqoyunludan olan Əmirxan Musayevin maşını ilə anam Səmayə ilə birgə məni Ziyarətə aparıb. O vaxt Əlibəylidəki Telman kolxozunun təzə QAZ-51 maşını ilə Dilcan dərəsiylə Qaraqoyunluya gəliblər. Oradan atla məni Murğuz Ocağına aparıb qurban kəsib binəsib əmim... Süd tərəfdən də nəslim Ocaqverdilərdi. Anamın beşinci babasını Murğuz Ocağı verdiyinə görə adını Ocaqverdi qoyublar. Atamın ana babası da əhdlə, diləklə yarandığına görə adını Murğuz çağırmışdılar...Arzu-niyyət və diləklərim həmişə yerinə yetdiyinə görə qurbanlıq qoçlarımızı özümüz bir yana, bir dəfə də 1986-cı ildə türkmən qardaşımız Kakamuradla birgə Murğuzda kabablamışıq. Ocağımızı çox sınamışam. Ona görə də sidq ürəklə deyrəm ki, Ocağımız hamıya kömək olsun! Bizi istəməyənlərsə küllüküp(küllüyküf) olsun Amin!

Ənnafın sədaqəti

1988-ci ilə qədər yeddi arxa dönəni Murğuz Ocağına tapınan insanlarımız Sarı Murğuza Ziyarətə gedərdilər. Niyyət və dilək Ocağı olan həmin məkana qalxan adamlar hələ bir neçə gün öncədən pak oturub durardılar... Hər il ziyarətə gedənlərə qoşulanın biri də Ənnaf Əşrəf oğluydu. Əlibəylinin əslzadələrindən olan Ənnaf bəy Ocağa çatmağa az qalmış yamacdan poqquldayıb çıxan Qanqallı bulaqda çimərdi. O bulaqda çimmək nədi, əlinin barmağını suya salıb heç beşəcən saymaq belə olmurdu. Ənnaf bəyinsə o incə və cürəfəsiz boyunda bir ilahi eşq vardı və Tanrıya qovuşmaq istəyi o qədər güclü idi ki, niyyət Ocağına hər dəfə ziyarəti zamanı o bum-buz gur suda yaxalanardı.

Deyəndə ki, ay Ənnaf, niyə belə eləyirsən? Qayıdarmış ki, Murğuz ləlləmi bizə həmin bu Ocaq vermişdi. Ondan da kişi qeyrətli Xanxanım bacım yaranmışdı. O biri yandan da ailəmin, oğul-uşağımın salamatlığı, ruzi-bərəkətimiz, əmin-arxayınlığımız üçün belə paklanıram ki, yolun tozu və təri də bədənimdən silinib getsin. Əhd eləmişəm ki, nə qədər dizim tutub Ocağa gələ bilirəm, hər dəfə də Qanqallının buz suyunda çiməcəm. Doğrudan da Ənnaf bəy sona kimi əhdinə sadiq çıxdı.

Üzü bəri baxan dağlar

Halal mayası Murğuzdan tutulan əmim Fəxrəddini (1939-1982) tale aparıb Türkmənistana çıxartmışdı. 1967-ci ildən ömrünün sonuna kimi orada yaşadı (orda türkmənin özəyi olan göytəpələrin və təkələrin məhəbbətini qazanmışdı və təmiz qanlı türk oğlu kimi ona böyük etibar edirdilər). Hər yay Vətənə gələr, o zaman sənətdə təzə-təzə parlamağa başlayan Aşıq Xanlar da başında yay boyu Tovuzumuzun və Qalakəndin bulaqları üstündə məclislər qurardı. 1973, 1975 və 1982-ci illərdə isə atamın təşkilatçılığı ilə Xanxanım anam oğullu-qızlı törəmələrni və qonşudan da ikisi olmaqla 15 uşağı başına yığıb Qoşa noyun üstündəki Kamal dağında və Murğuzun Çirpəklisində 3 ay yaylaqda olmuşduq. Həmin illəri doyunca gəzib şingilm atan uşaqları başıma yığıb dağları, meşələri ayaqdan salaraq oraları yaddaşıma hopdurmuşdum. Məni qınamayın, indi aradabir gecələr özümdən xəbərsiz ruhum bədənimdən aralanıb o yerləri, babalarımın məskənini və Murğuz Ocağımızı gəzib dolaşır. Ayılanda peşmanlayıram ki, bu, niyə vəyğa idi-həqiqət nə vaxt gələcək və ayağımızı o öz halal torpağımıza yenidən basa biləcəyik?!..

Murğuz silsiləsi bizim bu yerlərdən aydınca görünür. Tamam qarla örtülü olanda soyuğu-şaxtası bizi də vurur. Yay olanda başında və dərin dərələrindəki xarlayıb qurdlamış (yayda o Murğuzun qarı qara gözü-başı aydınca görünən, ancaq qardan seçilməyən barmağın parası boyda qurdlarla qurdlayıb xarlayır) qarı yada düşəndə cızdağımız çıxır.Tüstülənirik. Eləcə boylanıb qəhərimizi hülqumumuzdan aşağı basıb boğazımızı qurçuldadırıq...

Alqışların həmişə ünvanına yetişib müstəcəb olduğu üçün indi isə sidqi-ürəklə deyirəm:

-Yeddi arxa dönənimizin tapındığı, məzlumların pənahlandığı, saf niyyətlərin çin olduğu, halal bəndələri öz arzularına qovuşdurduğu uludan ulu Murğuz Ocağımız hər birimizə, millətimizə, xalqımıza daim yar olsun!

Bu sözləri deyə-deyə həm də qübarlanıram. Əlim Murğuzumuza yetəmmir. Hayıfsına-hayıfsına ürəyimdən keçirirəm:

- Üzü bəri baxan dağlar, mənim sizdə nəyim qaldı?!

Dadaloğlu: "Fərman padşahındı, dağlar bizimdi."

...Ay gidi dünya! Gididən gidi dünya!
Biz gedirik siz salamat qalasız,
Görüşməyimiz qaldı gümana dağlar.